

TERENY ZIELENI PUBLICZNEJ W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIASTA

Paweł Godzina

Public green open spaces according to city sustainable development

Abstract: This paper consists of quantitative analysis of different types of green open spaces in 26 towns and cities in Poland. It shows a few examples of good ideas of multifamily residential areas built in 50. and 60. of XX century in Lublin. Quality of green open spaces in Polish multifamily residential areas is considered by three examples – Żabiniec and Ruczaj in Cracow and LSM in Lublin. Polish spatial planning law system was analysed through local plans, especially Stare Podgórze-Krzemionki local spatial planning law. A part of this plan is focused on green open space called Bednarski Park.

Keywords: public green open space, public space, spatial planning, sustainable development

Zarys treści: W artykule dokonano analizy ilościowej różnych rodzajów zieleni publicznej w dwudziestu sześciu miastach Polski, a także podano przykłady jakości głównie zieleni publicznej osiedlowej w Krakowie i Lublinie. Podane zostały przykłady terenów zieleni parkowej oraz osiedlowej na przykładzie osiedli wybudowanych w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz tych współczesnych z ostatnich dwudziestu lat. Wskazano na dobre praktyki w zarządzaniu zespołów zabudowy osiedlowej na przykładzie dzielnicy LSM w Lublinie. Omówiono także zapisy planistyczne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dla terenów zieleni na przykładzie planu Stare Podgórze-Krzemionki w Krakowie.

Słowa kluczowe: zielen publiczna, przestrzeń publiczna, planowanie przestrzenne, zrównoważony rozwój

Wprowadzenie

Mówiąc o zrównoważonym rozwoju, nie można nie odnieść się do podstawowych koncepcji światopoglądowych, które są często bazą wyjściową do formułowania różnych idei lub teorii. Wobec wielu poglądów na naturę rzeczy autor wywodzi swój pogląd na rozwój zrównoważony miast z teistycznego, chrześcijańskiego światopoglądu na rzeczywistość (Sire 1991). Człowiek umieszczony przez Boga w ogrodzie Eden odbierał to miejsce jako naturalne otoczenie, jemu najlepsze. Człowiek został umieszczony w otoczeniu zieleni – krajobrazu półotwartego. Dzisiejsze dążenia do pozyskiwania i ochrony zieleni w miastach wydają się nawiązywać do naturalnej potrzeby kontaktu człowieka z przyrodą. Autor dążenie do kontaktu z przyrodą, a jednocześnie do kontaktu z drugim człowiekiem, wywodzi z biblijnego wzorca. Człowiek został stworzony jako istota społeczna, której jednocześnie powierzono zarządzanie ziemią. Idee ekorozwoju często przenikają się z panteizmem czy ruchem New Age, co w przekonaniu autora nie mieści się w chrześcijańskim podejściu do rzeczy. Autor pragnie podkreślić, że rozwój zrównoważony rozumie na sposób chrześcijański, czyli zabieganie o właściwe warunki do życia człowieka i poszanowanie środowiska naturalnego, które może rozsądnie wykorzystywać do swoich potrzeb, ale nie degradować go – ponieważ niszcząc środowisko przyrodnicze działa na swoją niekorzyść.

Według ustawowej definicji rozwój zrównoważony to „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości głównych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb społecznych poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak przyszłych pokoleń (*Ustawa Prawo ochrony środowiska 2001*).

Zieleń miejska stanowić może jeden ze wskaźników zrównoważonego rozwoju miasta, jak utrzymuje Mierzejewska (2004). Zwraca ona też uwagę na społeczny aspekt rozwoju zrównoważonego wyrażony przez tworzenie możliwości działania i wspierania aktywności indywidualnej, co także można przełożyć na aktywność w zakładaniu, utrzymywaniu i podejmowaniu działań na rzecz rozwoju terenów zieleni publicznej.

Ponadto zieleń miejska w postaci parków, zieleńców, skwerów, ogrodów działkowych, zazielenionych terenach osiedli mieszkaniowych czy lasów komunalnych stanowi o urodzie miasta (Szolginia 1981). Biorąc pod uwagę aspekt społeczny, można z kolei przywołać koncepcję Gehla (2009), który w swoich badaniach na temat przestrzeni publicznej podzielił zachowania ludzkie na trzy kategorie: (1) konieczne (droga do szkoły, do pracy, na zakupy), (2) opcjonalne (krótki spacer, zatrzymanie się na odpoczynek itp., oraz (3) społeczne (powitania, rozmowy, przyglądanie się sobie).

Gehl zauważył, że jeśli przestrzeń publiczna jest wysokiej jakości estetycznej, to zachowania konieczne wydłużają się. Idąc dalej można założyć, że im wyższa jakość przestrzeni publicznej, w tym terenów zieleni publicznej, tym większa skłonność ludzi do przebywania w niej i nawiązywania kontaktów. Zagospodarowanie terenów zieleni publicznej w miastach powinno umożliwiać nie tylko konieczne zachowania, ale przede wszystkim opcjonalne, a w przypadku przestrzeni rekreacji i wypoczynku – zwłaszcza osiedlowych, skłaniać do zachowań społecznych.

Wskaźniki zieleni w miastach

Tereny zieleni publicznej stanowią podstawowy element tkanki urbanistycznej każdego miasta. Ich rola ekologiczna, społeczna i estetyczna coraz bardziej wzrasta w związku z rozwojem współczesnych miast.

Wykorzystując dane GUS z lat 2008–2009 dokonano analizy ilościowej różnych typów zieleni publicznej w dwudziestu sześciu największych miastach Polski (z wyjątkiem Wałbrzycha, dla którego dane były niepełne). W analizie użyto nazw typów zieleni zgodnie z definicjami przyjętymi przez GUS. Wyniki analizy zostaną przedstawione w niniejszym rozdziale.

Średni wskaźnik zieleni publicznej urządzonej (parków, zieleńców, zieleni osiedlowej i zieleni ulicznej) na mieszkańca w dwudziestu sześciu największych miastach Polski wynosi 24,5 m²/mieszk. Powyżej średniej znajdują się takie miasta, jak: Bydgoszcz, Lublin, Opole, Katowice, Sosnowiec, Gorzów Wielkopolski, Wrocław, Kraków, Łódź, Olsztyn (tab. 1). Biorąc pod uwagę historyczny kontekst rozwoju urbanistyki w XIX i początku XX wieku, należy zauważyć, że sześć z dziesięciu miast o najwyższym wskaźniku tej zieleni na mieszkańca to miasta położone kiedyś na terenie Prus (Olsztyn, Wrocław, Opole, Gorzów Wielkopolski) lub znajdujące się na terenach zaboru pruskiego (Katowice, Bydgoszcz). Ta kategoria zieleni publicznej, na którą składają się parki, zieleńce, zieleń osiedlowa związana z terenami zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej oraz zieleń uliczna, jest najbliższej użytkownikom miasta korzystających z niej w zasadzie codziennie w dojazdach i dojazdach, partycypując w kontakcie z przyrodą. Jest to zieleń najbardziej zauważalna przez użytkownika miasta, jest bowiem w zasięgu ręki i codziennie dostępna. Miasta posiadające znaczne tereny tej kategorii zieleni mają większy potencjał w kierunku kształtowania zrównoważonej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

Tab. 1. Zieleni publiczna urzędzona
Table 1. Public green areas

Lp.	Miasto	Wskaźnik w m ₂ /1 mieszk.
1	Bydgoszcz	43,2
2	Lublin	40,5
3	Opole	36,2
4	Katowice	36,0
5	Sosnowiec	35,9
6	Gorzów Wielkopolski	32,0
7	Wrocław	25,7
8	Kraków	25,4
9	Łódź	25,2
10	Olsztyn	24,4
11	Częstochowa	24,0
12	Radom	23,6
13	Kielce	22,6
14	Warszawa	22,1
15	Rzeszów	22,0
16	Poznań	21,2
17	Bytom	20,7
18	Gdańsk	20,2
19	Zabrze	20,0
20	Toruń	19,7
21	Białystok	19,6
22	Gliwice	18,7
23	Gdynia	15,7
24	Bielsko-Biała	14,8
25	Zielona Góra	14,4
26	Szczecin	12,6

Tab.2. Zieleni publiczna urzędzona z lasami
komunalnymi
Table 2. Public green areas with town/city forests

Lp.	Miasto	Wskaźnik w m ₂ /1 mieszk.
1	Olsztyn	99,2
2	Szczecin	73,4
3	Zabrze	61,1
4	Zielona Góra	60,4
5	Poznań	59,0
6	Bydgoszcz	47,6
7	Łódź	44,8
8	Gdańsk	43,1
9	Toruń	42,5
10	Lublin	40,5
11	Bielsko-Biała	39,9
12	Wrocław	39,0
13	Sosnowiec	38,9
14	Opole	37,8
15	Katowice	37,5
16	Kraków	36,7
17	Gorzów Wielkopolski	35,0
18	Gdynia	33,0
19	Gliwice	31,7
20	Warszawa	27,8
21	Białystok	26,8
22	Kielce	26,7
23	Radom	25,6
24	Częstochowa	25,4
25	Rzeszów	22,0
26	Bytom	20,7

Źródło: opracowanie na podstawie danych GUS, 2008, 2009.

Source: based on data published by GUS 2008, 2009.

Źródło: opracowanie na podstawie danych GUS, 2008, 2009.

Source: based on data published by GUS 2008, 2009.

Zieleń miejska publiczna (wraz z lasami komunalnymi)

Rozpatrując powyższe typy zieleni z lasami gminnymi, miastami o największej powierzchni tego typu zieleni na mieszkańca są: Olsztyn, Szczecin, Zabrze, Zielona Góra, Poznań. Warto zwrócić tu uwagę na Szczecin mający duży wskaźnik – ponad 70 m²/1 mieszk., ale bez lasów gminnych wskaźnik zieleni parkowej, zieleńców i zieleni osiedlowej oraz zieleni ulicznej wynosi najmniej z badanych miast – około 12 m²/1 mieszk. Podobnie przedstawiają się przytoczone wyżej wskaźniki dla Zielonej Góry, która – otoczona lasami – ma jeden z najwyższych wskaźników (około 60 m²/1 mieszk.) przy jednocześnie niewielkiej powierzchni zieleni urządzonej publicznej na mieszkańca (około 14 m²/1 mieszk.) (tab. 2). Dziesięć miast ma wskaźnik powyżej 40 m²/1 mieszk. – można zauważyć prawidłowość, iż większość położona jest w regionach o dużej lesistości (wyjątkami są: Lublin, położony w rolniczej części Wyżyny Lubelskiej, Łódź – położona także w rejonie o dużo mniejszym zalesieniu). Większość z tych miast – Olsztyn, Lublin, Szczecin, Poznań, Łódź, Zabrze, Zielona Góra ma także największy udział tej zieleni w stosunku do powierzchni miasta. Należy tu nadmienić, iż w przypadku Lublina wynika to nie z dużej powierzchni lasów gminnych (ma ich tylko 0,6 ha), ale z powierzchni zieleni urządzonej publicznej, przy dużym udziale zieleni osiedlowej (najwyższy wskaźnik w badanych miastach – wynoszący 16,3 m²/1 mieszk.).

Parki spacerowo-wypoczynkowe i zieleń osiedlowa

Analiza udziału poszczególnych rodzajów zieleni publicznej dla miast Polski wykazuje duże zróżnicowanie. Z analizy wskaźnika powierzchni parków i zieleni osiedlowej wynika, że najwyższe wartości występują w Bydgoszczy, Katowicach, Lublinie, Sosnowcu i Łodzi (tab. 3). Porównując dane w tabelach 1 i 3 zauważyć można podobieństwa. Zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku do grupy miast o największym wskaźniku dwóch kategorii zieleni zaliczają się Bydgoszcz, Lublin, Katowice i Sosnowiec. Znaczy to, że duży udział zieleni publicznej w tych miastach stanowią głównie tereny parków oraz zieleni osiedlowej związanej z zabudową mieszkaniową wielorodzinną.

Podsumowując, niektóre miasta mające duży udział lasów komunalnych, takie jak Szczecin, Zabrze, Zielona Góra czy Gdańsk, mają zarazem niski wskaźnik terenów zieleni publicznej urządzonej – parków, zieleni osiedlowej (tab. 4) i zieleni ulicznej. Można to tłumaczyć mniejszą potrzebą zieleni urządzonej z powodu dużych możliwości użytkowania terenów leśnych. Wyjątkami są jednak Bydgoszcz, Olsztyn i Poznań, które mają także duży wskaźnik lasów komunalnych na mieszkańca. Można zadać pytanie, czy mając duże zasoby terenów zieleni leśnej, należy jednocześnie

Tab. 3. Parki spacerowo-wypoczynkowe
Table 3. Parks

Lp.	Miasto	Wskaźnik w m ² /1 mieszk.
1	Bydgoszcz	24,5
2	Katowice	21,5
3	Lublin	14,6
4	Gorzów Wlkp.	11,1
5	Wrocław	9,9
6	Łódź	8,4
7	Opole	8,4
8	Sosnowiec	8,4
9	Poznań	6,2
10	Częstochowa	6,1
11	Bytom	5,7
12	Kraków	5,3
13	Warszawa	5,3
14	Gdańsk	4,6
15	Rzeszów	4,3
16	Olsztyn	4,1
17	Szczecin	4,0
18	Białystok	3,2
19	Radom	3,1
20	Kielce	3,0
21	Toruń	2,8
22	Bielsko-Biała	2,3
23	Zabrze	2,3
24	Zielona Góra	2,2
25	Gliwice	1,6
26	Gdynia	0,7

Źródło: opracowanie na podstawie danych GUS, 2008, 2009.

Source: based on data published by GUS 2008, 2009.

Tab. 4. Zieleń osiedlowa
Table 4. Green areas in housing estate

Lp.	Miasto	Wskaźnik w m ² /1 mieszk.
1	Lublin	16,3
2	Sosnowiec	15,7
3	Łódź	13,0
4	Gliwice	12,9
5	Kielce	12,4
6	Częstochowa	11,6
7	Zielona Góra	11,4
8	Katowice	11,0
9	Olsztyn	10,8
10	Białystok	10,6
11	Kraków	10,6
12	Opole	10,4
13	Toruń	10,1
14	Bydgoszcz	9,5
15	Bytom	9,5
16	Warszawa	9,3
17	Radom	9,0
18	Zabrze	8,8
19	Poznań	8,2
20	Gdańsk	7,6
21	Gdynia	7,2
22	Rzeszów	6,9
23	Gorzów Wlkp.	6,7
24	Wrocław	6,4
25	Bielsko-Biała	6,0
26	Szczecin	4,0

Źródło: opracowanie na podstawie danych GUS, 2008, 2009.

Source: based on data published by GUS 2008, 2009.

rozwijać zieleń urządzonej w obszarze zwartej tkanki miejskiej. Postrzeganie przez pryzmat zielonych miast takich ośrodków, jak Bydgoszcz czy Poznań skłania do przyjęcia wniosku, że do tego powinno się dążyć.

Jakościowy aspekt zieleni publicznej

Rola estetyczna zieleni, czy ogólnie przestrzeni, wpływa na percepcję tej przestrzeni przez ludzi i przekłada się na jakość życia. Wysokie walory estetyczne zieleni mogą poprawić pozytywny odbiór przestrzeni, nawet w sytuacji gdy zabudowa nie przedstawia się zbyt interesująco (Szolginia 1981). Zwrócenie uwagi na aspekt jakości zieleni omówiono na przykładzie terenów zieleni w trzech miastach, znajdujących się w grupie o najwyższym wskaźniku zieleni publicznej urządzonej na mieszkańca – Bydgoszcz, Lublin i Katowice, oraz na przykładzie Krakowa.

Pozytywny model estetycznie urządzonej przestrzeni parku stanowi park im. Kazimierza Wielkiego zlokalizowany w Śródmieściu Bydgoszczy (fot. 1). Parki w centralnej dzielnicy tego miasta są w dobrym stanie i decydują o jego atrakcyjności, a ponadto stanowią wizytówkę Bydgoszczy jako zielonego miasta. Z kolei przykład parku, który wymaga rewitalizacji i rozszerzenia programu użytkowego jest park Rury w Lublinie, zlokalizowany w suchej dolinie między dzielnicami LSM a Rury (fot. 2). Rolę parków osiedlowych mogą odgrywać tereny zieleni osiedlowej, które swoim programem użytkowym obsługiwać mogą najbliższą ludność okolicznych bloków. Przykład taki można zaobserwować w Lublinie, na osiedlach Lubelskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (fot. 7, fot. 8).

Dla zobrazowania jakości tej zieleni, zwłaszcza tzw. zieleni osiedlowej, przytoczono kilka przykładów z polskich miast. W odniesieniu do współczesnych trendów w kształtowaniu zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej za ilustrację mogą posłużyć

Fot. 1. Zieleni i woda. Park im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz (fot. P. Godzina)
Photo. 1. Green and water. Kazimierz Wielki Park, Bydgoszcz (photo by P. Godzina)

Fot. 2. Park Rury, wtopiony w zabudowę wielorodzinna dzielnic LSM i Rury, Lublin (fot. P. Godzina)
Photo. 2. Rury Park between housing estates of LSM and Rury, Lublin (photo by P. Godzina)

Fot. 3. Zieleni o funkcji głównie estetycznej, os. Żabiniec, Kraków (fot. P. Godzina)
 Photo. 3. Esthetic function of green areas, Żabiniec housing estate, Kraków (photo by P. Godzina)

Fot. 4. Zieleni z urządzeniami do zabaw dla dzieci na obrzeżu os. Żabiniec, Kraków (fot. P. Godzina)
 Photo. 4. Park with place for children, on the border of Żabiniec housing estate, Kraków (photo by P. Godzina)

Fot. 5. Aranżacja zieleni – tuja i kamień, zabudowa wielorodzinna, Ruczaj, ul. Drukarska, Kraków (fot. P. Godzina)
 Photo. 5. Green „composition” – shrub/tree and stone, housing estate, Ruczaj, Kraków (photo by P. Godzina)

Fot. 6. Rachityczna zieleni – przy ścianie budynku – zabudowa przy ul. Drukarskiej, Ruczaj, Kraków (fot. P. Godzina)
 Photo. 6. Shrubs alongside building wall – block of flats next Drukarska Street, Ruczaj, Kraków (photo by P. Godzina)

Fot. 7. Skwer w os. Piastowskim, LSM, Lublin (fot. P. Godzina)

Photo. 7. Piastowskie housing estate – small park, LSM, Lublin (photo by P. Godzina)

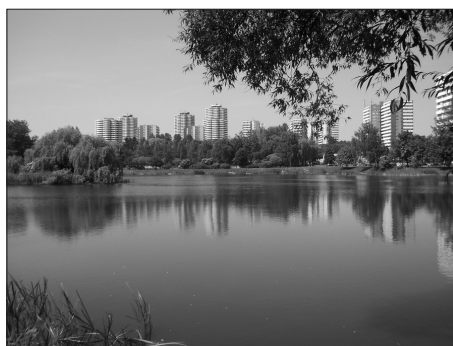

Fot. 8. Zielona przestrzeń rekreacyjna w os. Słowackiego, LSM, Lublin (fot. P. Godzina)

Photo. 8. Green area with recreation function in Slowacki housing estate, LSM Lublin (photo by P. Godzina)

dwa osiedla w Krakowie – Żabiniec oraz nowa zabudowa osiedla Ruczaj. Zieleni osiedlową osiedla Żabiniec tworzą stosunkowo zadbane trawniki, krzewy, zadrzewienia, miejscami kwietniki, to to jednak, co rzuca się w oczy, to brak miejsc do wypoczynku, do spotkania, brak ławek (fot. 3). Osiedle ma dobrą architekturę z atrakcyjną zielenią towarzyszącą, której podstawę stanowią funkcja estetyczna i przyrodnicza. Zieleni ta nie odgrywa roli rekreacyjnej, a we wnętrzu osiedla brak przestrzeni służącej nawiązywaniu relacji społecznych. Pewną namiastką takiej przestrzeni jest przylegający od strony południowej mały park z placem zabaw dla dzieci i z miejscami do siedzenia, ale nie stanowi on kompozycji zintegrowanej z osiedlem (fot. 4).

W porównaniu ze stosunkowo atrakcyjnym pod względem zieleni Żabińcem fragment nowej zabudowy na krakowskim osiedlu Ruczaj jest przykładem raczej negatywnym. Zieleni jest w ogóle mało, a to co jest, to raczej namiastka zieleni

Fot. 9. Zieleni i woda, w tle Os. Tysiąclecia, Katowice (fot. P. Godzina)

Photo. 9. Green and water, Background – Tysiąclecia housing estate, Katowice (photo by P. Godzina)

osiedlowej. Poza tym infrastruktura drogowa pozostawia także wiele do życzenia (fot. 5 i 6).

Podsumowując, jeśli pewne elementy ładu przestrzennego i koncepcji zrównoważonego rozwoju można dostrzec w osiedlu Żabiniec, to już raczej trudniej się ich doszukać we fragmencie nowej zabudowy na nowym Ruczaju (fot. 5).

Nowe zespoły zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej często mają zieleni osiedlowej niewiele, aczkolwiek zdarzają się przykłady zespołów zabudowy wielorodzinnej z wkomponowaną zielenią urządzoną – czy to w formie wewnątrz zieleni o funkcji głównie estetycznej (czego przykładem jest wspomniane osiedle Żabiniec w Krakowie) (fot. 3), czy w formie zieleni estetycznej z urządzeniami rekreacyjnymi. Ogólnie pod tym względem dużo lepiej przedstawiają się niektóre osiedla powstałe w okresie Polski Ludowej, gdzie zieleni jest stosunkowo dużo, i spotkać można przykłady dobrze urządzonych, atrakcyjnych terenów zieleni osiedlowej, służącej rekreacji i wypoczynkowi. Przykładem jest tu struktura przestrzenna zieleni w zespole osiedli wspomnianej wcześniej dzielnicy LSM (Lubelska Spółdzielnia Mieszkaniowa), a zwłaszcza zieleni osiedli: Słowackiego, Mickiewicza i Piastowskiego (fot. 7 i 8). W osiedlach tych przestrzeń publiczną tworzą tereny zieleni, wyposażone w różnorodne obiekty małej architektury, takie jak: ławki, oświetlenie, a także rzeźby – będące rezultatem tzw. Lubelskich Spotkań Plastycznych, które odbywały się w latach 70. XX wieku (<http://teatrnn.pl/leksykon> – 30.06.2015). We wnętrzach tych osiedli istnieją dobrze zagospodarowane przestrzenie publiczne służące zarówno indywidualnej rekreacji jak i interakcjom między ludźmi (fot. 7 i 8). Architektura tych osiedli jest zróżnicowana pod względem liczby kondygnacji budynków, jakkolwiek mniej atrakcyjna od zabudowy blokowej osiedla Żabiniec w Krakowie. Tereny zieleni stanowią wnętrza osiedli mieszkaniowych LSM, tworząc tym samym przestrzeń publiczną na kształt niewielkiego parku.

Wątkiem uzupełniającym rozważania na temat zieleni publicznej w mieście jest obecność wody – w postaci rzeki czy zbiornika wodnego – która dodatkowo podnosi walory estetyczne oraz poprawia stan aerosanitarny powietrza w mieście, co przyczynia się do polepszania jakości nie tylko przestrzeni samej w sobie, ale też jakości życia. Ciekawy obszar sąsiedztwa zieleni, wody i zabudowy osiedla mieszkaniowego stanowi osiedle Tysiąclecia w Katowicach, z budynkami zwanymi „kukurydzami“ (fot. 9). Osiedle i obszar przyległy wymaga działań rewitalizacyjnych, ale i w chwili obecnej stanowi atrakcyjną przestrzeń do wypoczynku i zamieszkania.

Powyższe analizy nie służą do zobrazowania jakości przestrzeni osiedlowych w Lublinie i Krakowie, a jedynie stanowią przykłady jakości zieleni osiedlowej tych terenów. Przykład LSM w Lublinie wskazuje na dobre praktyki w aranżacji osiedli mieszkaniowych, które sięgają początków powstania tych osiedli, czyli lat 50. i 60. Przestrzeń ta zawiera urządzenia rekreacyjne, jest miejscem spotkań mieszkańców osiedla. Należy przy tym zwrócić uwagę na kompozycję podłogi zielonej – czy jest

zróżnicowana, czy jest to gładki trawnik, czy istnieją tam kompozycje kwiatowe (Wejchert 1984). W osiedlach LSM podłoga ta jest kompozycyjnie różnorodna, co podnosi jej walory estetyczne.

Aspekt planistyczny kształtowania i ochrony terenów zieleni

Zasada zrównoważonego rozwoju jest jedną z podstawowych zasad planowania przestrzennego w Polsce – wraz z zasadą ładu przestrzennego jest o niej mowa w art. 1 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Rozwój ten zdefiniowany jest w polskim prawodawstwie w *Ustawie Prawo ochrony środowiska* (2001) w art. 3 pkt 50, zacytowanym na początku niniejszego artykułu. Ustawa o planowaniu określa zatem, że w sprawach przeznaczenia terenów na określone cele oraz ustalania zasad zagospodarowania i zabudowy należy za podstawę tych działań przyjmować zrównoważony rozwój.

Plan miejscowy zawiera szereg ustaleń z różnych dziedzin – ochrony przyrody, przestrzeni publicznych, ładu przestrzennego, zasad zabudowy działki itp. W kontekście terenów zieleni plan miejscowy może ustalać zakazy i nakazy oraz ograniczenia lub dopuszczenia w zagospodarowaniu terenu. I tak w terenach zieleni urządzonej można zapisać udział procentowy powierzchni biologicznie czynnej, dopuszczone zagospodarowanie, na przykład małą architekturą (ławki, pergole itp.). Z kolei w terenach do zainwestowania należy zapisać minimalny udział procentowy powierzchni biologicznie czynnej oraz inne elementy zagospodarowania zielenią, na przykład udział zieleni niskiej czy zieleni wysokiej.

Poniżej przytoczono fragmenty dwóch paragrafów 10 i 23 z obowiązującego planu miejscowego obszaru Stare Podgórze-Krzemionki w Krakowie uchwalonego w dniu 20 listopada 2013 roku (uchwała ws. uchwalenia planu miejscowego Stare Podgórze-Krzemionki). W paragrafie 23 określono szczegółowe ustalenia dla wydzielonego terenu zieleni publicznej pod park miejski. Plan miejscowy ustala przeznaczenie nieruchomości przez wydzielenie różnych kategorii terenów. W zakresie zieleni w planie miejscowym Stare Podgórze-Krzemionki wyznaczono cztery kategorie terenów zieleni przeznaczone pod park miejski – ZPp, pod zieleni urządzonej – ZP, pod zieleni urządzonej towarzyszącej obiektom budowlanym – ZPm, oraz pod lasy – ZL (ryc. 1). Zacytowany w artykule teren zieleni z przeznaczeniem pod park miejski (ZPp.1) zawiera szereg warunków zagospodarowania terenu. Teren ten to istniejący park im. Bednarskiego, położony w dawnym kamieniołomie. Utrzymuje się wysoki wskaźnik powierzchni biologicznie czynnej – minimum 90%. W celu ochrony widokowych wychodni skalnych wprowadzono także zapis o zakazie lokalizowania zieleni wysokiej w odległości 3 m od wychodni.

§ 23. 1. Wyznacza się Teren zieleni, oznaczony symbolem ZPp.1, o podstawowym przeznaczeniu pod ogólnodostępną zielenią urządzonej jako park miejski.

2. Jako przeznaczenie uzupełniające ustala się możliwość lokalizacji funkcji usługowych, w budynku, o którym mowa w ust. 4 pkt 5.

3. W sposobie zagospodarowania terenu zawierają się również elementy niezbędne do jego urządzenia i funkcjonowania, takie jak:

1) zielenią urządzonej;

2) obiekty małej architektury, altany (np. gloriety) oraz ścieżki dydaktyczne z tablicami informacyjnymi;

3) urządzenia budowlane oraz sieci i urządzenia infrastruktury technicznej;

4) dojścia piesze i dojazdy niewyznaczone na Rysunku Planu,

4. W zakresie zasad kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów ustala się:

1) nakaz zachowania i ochrony istniejącego podziału przestrzeni parku miejskiego im. Wojciecha Bednarskiego na „Ogrody” odpowiadające etapom tworzenia parku;

2) dopuszczenie wprowadzenia oświetlenia oraz iluminacji ścieżek i alejek, o maksymalnej wysokości słupów noświatleniowych do 5 m;

3) dopuszczenie przebudowy i rozbudowy istniejącego obiektu małej architektury tzw. gloriety (altany);

4) dla obiektów małej architektury, altan oraz gloriety, ustala się:

a) układ połaci dachowych: dwu, wielospadowy lub wieżowy,

b) kąt nachylenia połaci dachowych – od 20° do 70°,

c) wysokość głównej kalenicy:

– do 7 m dla dachów dwu i wielospadowych,

– do 10 m dla dachów wieżowych;

5) (...)

6) zakaz lokalizacji zieleni wysokiej w odległości 3 m od odstoniętych wychodni skalnych;

7) minimalny wskaźnik terenu biologicznie czynnego – 90%;

8) zakaz lokalizacji urządzeń reklamowych. (...)

W paragrafie 10 z kolei zawarto ogólne zasady dla całego obszaru planu dotyczące kwestii środowiskowych w tym terenów zieleni (ust. 2).

§ 10. Zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego

1. W zakresie ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego ustala się:

1) nakaz zachowania istniejącej zróżnicowanej rzeźby terenu w terenach o spadkach powyżej 12% oznaczonych na Rysunku Planu w zakresie ich występowania w terenach oznaczonych symbolami ZPp.1, ZPp.2, ZPp.3, ZL.1 i ZL.2, w celu utrzymania walorów krajobrazowych;

2) zasadę realizacji nawierzchni ciągów pieszych oznaczonych na Rysunku Planu (w tym ścieżek dydaktycznych), jako naturalne, utwardzone z następujących materiałów: żagieszczony

Ryc. 1. Fragment planu miejscowego Stare Podgórze-Krzemionki w Krakowie – teren ZPp.1 – Park Bednarskiego
 Fig. 1. Part of Stare Podgórze-Krzemionki local plan in Krakow, ZPp.1 zone, Bednarski Park

Źródło: http://www.bip.krakow.pl/?dok_id=59119 (30.06.2015).
 Source: http://www.bip.krakow.pl/?dok_id=59119 (30.06.2015).

grunt, żwir, kamień naturalny, kora drzewna; w przypadku remontu istniejących ścieżek, o nawierzchni innej niż wymienione wyżej, dopuszcza się w odniesieniu do nich zastosowanie tego samego co wcześniej rodzaju nawierzchni;

3) (...)

4) (...)

5) *zakaz lokalizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, z wyjątkiem inwestycji takich jak: drogi, linie kolejowe, infrastruktura techniczna, garaże i parkingi, stadiony oraz wydobywanie kopalni – wód leczniczych;*

(...)

2. *W zakresie zieleni ustala się:*

1) *zasadę ochrony istniejącej zieleni, w tym: terenów zieleni parkowej, zieleni fortecznej, zieleni skwerów i zieleni towarzyszącej ciągom komunikacyjnym;*

2) *zasadę ochrony zbiorowisk roślinnych: świeżych łąk rajgrasowych i wtórnych muraw kserotermicznych w wyznaczonych terenach oznaczonych symbolami ZPp.2, ZPp.3 i ZL.1;*

3) *zasadę uwzględniania istniejącej zieleni w zagospodarowaniu poszczególnych terenów;*

4) *możliwość wprowadzenia różnorodnych form zieleni związanej z budynkami, takich jak: ogrody na dachach, zielone ściany (pnącza).*

Miejscowy plan wyznacza zasady, na jakich należy zagospodarowywać przestrzeń, ale nie ma on charakteru realizacyjnego. Dopiero pozwolenie na budowę konkretnej inwestycji ustala dokładny zakres realizacji przedsięwzięcia. Tylko jednak w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego przestrzeń rozpatrywana jest kompleksowo, z uwzględnieniem czynników przestrzennych, przyrodniczych, ekonomicznych, prawnych i społecznych. Tej kompleksowości pozbawione są analizy warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, zwane popularnie wuzetkami. Dlatego im więcej przestrzeni miasta pokryte jest planami miejscowymi, w tym planami chroniącymi tereny zieleni, tym lepiej dla zrównoważonego rozwoju miasta.

Każdy plan miejscowy w swoich ustaleniach musi być zgodny z wytycznymi planistycznymi zawartymi w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ale wyznaczenie w studium terenów zieleni nie gwarantuje dostatecznej ochrony tej zieleni, jeśli nie zostanie ona objęta ustaleniami planistycznymi w ramach planu miejscowego.

Podsumowanie

Zielen publiczna stanowi nieodłączny element struktury przestrzennej miasta. Ilość i jakość terenów zieleni kształtuje się jednak różnie w poszczególnych miastach, i w obrębie każdego z miast – różnie w dzielnicach starszych i nowszych.

Porównując zestawienie zieleni publicznej urządzonej oraz lasów komunalnych, należy zwrócić uwagę na następujące kwestie. Miasta z dużym udziałem lasów komunalnych mają duży potencjał do tworzenia i rozwijania struktur zieleni, w których lasy te stanowią główny rezerwuuar rekreacyjny. To jednak miasta, które przy dużym udziale lasów komunalnych mają wysoki wskaźnik zieleni publicznej urządzonej (parki, zieleńce, zieleń osiedlowa i zieleń uliczna) na mieszkańca, mają najlepsze perspektywy do zrównoważonego kształtowania zieleni w strukturze przestrzennej. Są to: Bydgoszcz, Katowice, Łódź i Wrocław a także Lublin, który przy małym udziale lasów komunalnych (choć posiada dwa kompleksy leśne będące we władaniu Lasów Państwowych, więc stanowią także ogólnodostępne tereny rekreacji) i tak notuje wysokie wskaźniki zieleni miejskiej. Ponadto udział zieleni parkowej i zieleni osiedlowej jest także najwyższy w Bydgoszczy, Lublinie i Katowicach, co stanowi o dodatkowym wzmocnieniu potencjału tych miast w zakresie kształtowania terenów zieleni.

Istniejące tereny zieleni parkowej i osiedlowej to podstawowy element wpływający na atrakcyjność przestrzeni miejskiej, w tym na samopoczucie użytkowników miasta – mieszkańców i przyjezdnych. Zachowanie tej zieleni i jej rewitalizacja może się stać wizytówką miasta, podobnie jak i obiekty architektoniczne oraz układy urbanistyczne.

Przykłady aranżacji przestrzeni osiedlowych i terenów parkowych dają pewien wycinek problematyki kształtowania i zarządzania zieleni miejskiej. Nasycenie miasta zielenią to jedna sprawa, a jej jakość to kolejna. Niska jakość terenów zieleni czy zaniedbana zieleń nie tylko nie sprzyjają właściwemu jej użytkowaniu, ale także mogą generować niekorzystne zjawiska patologiczne.

W zakresie planowania i ochrony zieleni przez ustalenie planu miejscowego należy podkreślić, że dokument ten zawiera zarówno ustalenia ogólne dotyczące zasad kształtowania zieleni i jej ochrony przez między innymi ochronę cennych przyrodniczo obszarów zieleni nieurządzonej, jak i zachowanie istniejących terenów parkowych, a także ustalenia szczegółowe, czyli określenia przeznaczenia terenów i zasady zagospodarowania oraz warunków zabudowy.

Aspekt ekonomiczny powoduje, że zakładanie nowych terenów zieleni na działkach niestanowiących własności gminy jest trudne i kosztowne. W związku z tym przede wszystkim należałoby wykorzystać już posiadane rezerwy w postaci istniejących parków i zieleni osiedlowej, dążąc do ich rewitalizacji. W miastach, które mają mało zieleni, w pierwszej kolejności powinno się urządzać właściwie to, co już jest, a w następnej kolejności prowadzić odpowiednią politykę gospodarowania gruntami w celu pozyskania nowych terenów pod zieleń urządzoną publiczną. Jednocześnie miasta o najwyższych wskaźnikach mają z jednej strony lepszy start, a z drugiej ponoszą większą odpowiedzialność za właściwe zarządzanie. Innymi słowy, kto ma wiele, od tego wiele się będzie wymagać.

W związku z tym w najbliższych latach w Polsce istotną kwestią powinna być ochrona istniejących i kształtowanie potencjalnych terenów zieleni publicznej przez odpowiednie regulacje planistyczne, w tym przede wszystkim przez zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, wprowadzającego kompleksowe zasady zagospodarowania i urządzania terenów zieleni. Istotna jest także problematyka zmian ustawowych, które umożliwiłyby bardziej precyzyjne zapisy oraz skutkowałyby lepszą ochroną i wpływem na zagospodarowywanie zielonych przestrzeni miast. Obecne regulacje prawne są niewystarczające do ochrony i tworzenia terenów zieleni pomimo ich wyznaczenia w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast. Jedną ze zmian pozytywnie wpływającą na przestrzeń mogłoby być wprowadzenie obowiązku zgodności warunków zabudowy z ustaleniami studium, czyli na przykład jeśli w studium wyznaczono tereny zieleni publicznej, to decyzja o warunkach zabudowy nie powinna być wydawana, chyba że chodziłoby o warunki zagospodarowania terenu zieleni. Obecnie zgodność ta wymagana jest tylko przy sporządzaniu planu miejscowego.

Na koniec może warto wrócić do niektórych zasad zagospodarowywania z dawnych lat w zakresie kształtowania i urządzania terenów zieleni w obszarach nowej zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej, uwzględniających różne potrzeby mieszkańców, w tym potrzebę rekreacji w miejscu zamieszkania oraz nawiązywania kontaktów sąsiedzkich.

Literatura

- Gehl J., 2009, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM, Kraków.
- Mierzejewska L., 2004, *Przyrodnicze aspekty rozwoju zrównoważonego miast*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Sire J., 1991, *Światy wokół nas. Wprowadzenie do podstawowych koncepcji światopoglądowych*, Wydawnictwo Areopag, Katowice.
- Szolginia W., 1981, *Estetyka miasta*, Arkady, Warszawa.
- Wejchert K., 1984, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa.

Akty prawne

- Uchwała nr XC/1324/13 Rady Miasta Krakowa z dnia 20 listopada 2013 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Stare Podgórze-Krzemionki.
- Ustawa o planowaniu*, 2003, *Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Dz.U. 2003, nr 80, poz. 717.
- Ustawa Prawo ochrony środowiska*, 2001, *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627.

Strony internetowe

<http://teatrnn.pl/leksykon> (30.06.2015).

Paweł Godzina
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków
e-mail: p.godzina@gmail.com